

Арқа күйшілік мектебі

Көшпенділер мәдениетінің құтты мекені Сарыарқа төсінде күйшілік өнердің ғажайып дәстүрі орныққан. Сарыарқа географиялық жер атауы, көлемі жағынан үлкен аумақты алып жатыр. Қазақстанның негізінен орталық аумағын қамтиды. Батысы – Торғай даласымен, шығысы – Сауыр, Тарбағатай тауларымен, солтүстігі – солтүстік жазығымен, оңтүстік батысы – Тұран ойпатымен шектеседі. Қазақ халқының ұлт болып ұйысуында Сарыарқа өңірінің маңызы зор. Себебі, қазақ хандарының атасы саналатын Жошының мазары, жаугершілік заманда елге қорған біле білген Алаша хан кесенесі Сарыарқаның төсінде қасиетті Ұлытау жерінде орналасқан.

Еліміздің шығыс, солтүстік, орталық аймақтарын алып жатқан байтақ өңірде қалыптасқан қазақ күй өнерінің үлкен бір саласы «Арқа күйшілік дәстүрі» деп аталады.

Ғасырлар бойы шындалған шертпе күй саласының дамыған биік шыңы – Арқа күйлері болып саналады. Арқа күйлері философиялық терең ойға құрылған. Қазақтың ұлттық болмыс-бітімін, дүниетанымын, ақыл-ой тереңдігін, тын-пайымын ашып көрсететін бай рухани қазына болып табылады. Табиғаттың тылсым сәттерін, адамзат ой-өрісінің шексіздігін музыка тілімен жеткізетін кемел туындылар. Арқа күйлеріне көбінесе сабырлы, салмақты сұлу шертіс тән. Адамның жан дүниесінің тереңіне бойлап, тәтті мұңға батырып, адам қиялын тербеп, биік арман мұраттарға жетелейді.

Арқа күйшілік мектебінің ең көрнекті тұлғасы – Тәттімбет Қазанғапұлы болып саналады. Шертпе күй саласында екі ішекті алма-кезек даралап қағу болып саналады. Шертпе күй саласында екі ішекті алма-кезек даралап қағу, бір ішекті бойлау шерту, әдістерін көбірек қолданып, бұл тарапта жаңашыл бағыт, оқшау мектеп қалыптастырған Тәттімбет күйлері терең толғанысқа, сырлы сезімге, адам жанын тербейтін толғауға толы болып келеді. Оның күйшілік-орындаушылық үлгісіндегі жоғары жетістігі кең тыныстылық, иірімдерінің нәзіктігі, әуен әсемдігі, ырғақтары мен қайырымдарының ұзақтығы болып саналады. Тәттімбет әр түрлі тақырыпта қырықтан аса күйлер шығарған.

Тәттімбеттің ізін баса шыққан күйшілердің бірі – Тоқа Шоңманұлы. Ел ішінде Сайдалы сары Тоқа атанған күйшінің шығармашылығы сан-салалы тақыраптардан тұрады. Тоқа шығармашылығында «Төрт толғау» (төрт күйден тұрады) циклды күйлер айшықты орын алады. Өз кезегінде осынау ұланғайыр күйшілік дәстүрдің жалғасы болып табылатын Тоқырауын өзені бойының күйшілік мектебі назар аудартады. Қыздарбек, Әбди, Сембек,

Ақмолда, Мақаш, Кәрібек, Аққыз, Бегімсал сынды күйшілерге ұласқан осынау байтақ орындаушылық дәстүр күйшілік өнердің қайнар бұлағы іспетті. Арқа күйшілік дәстүрінде «Қосбасар» деп аталатын күйлердің орны бөлек. 62 тармақты болып келетін Қосбасарлар адам жүйесінің 62 тамырымен байланысты, өмірдің күнгейі ме көлеңкелі тұстарын бірдей толғайтын терең философиялық мәні бар шығармалар. Тәттімбет шығармашылығында үлкен орын алатын «Қосбасар» атты тармақты күйлер арқа күйшілік дәстүрінің өрісін ұзартуға үлес қосқан күйші-композитор Тоқа, Әбди, Қыздарбек, Сембек, Сатан күйшілер шығармашылығында өз жалғасын тапты. Олар: «Бастау қосбасар», «Сәнқосбасар», «Мұң қосбасар», «Тәубә қосбасар», «Наз қосбасар», «Өткінші қосбасар», «Шер қосбасар» деп аталады.

Қазақ күй өнерінде бір күймен ғана аттары тарихта қалған Дайрабай, Әшімтай сынды күйшілер де осы өлкеде ғұмыр кешкен дарынды өнер иелері.

Арқа күйлерін біздің заманымызға жеткізуші Аққыз Ахметова, Әпике Әбеннова, Әбікен Хасенов, Бегімсал Орынбеков, Мағауия Хамзин сынды майталман күйші – домбырашылар да күй өнерінде орны бар кесек тұлғалар. Әсіресе, Арқа күйлерінің сынын бұзбай, асқан орындаушылық шеберлікпен жеткізген дүлдүл күйші Әбікен Хасеновтың есімін ерекше айтуға тиіспіз. Арқа күйлерін орындаудағы негізгі сүйенетініміз Әбікен Хасеновтың орындаушылық үлгісі болып табылады. Ал, Арқа күйлерін сахналық орындауға лайықтап, жаңашылдық танытқан күйші Мағауия Хамзин. Арқа күйлерін алғаш зерттеген академик Ахмет Қуанұлы Жұбанов. Ол өзінің «Ғасырлар пернесі» атты еңбегінде Тәттімбет шығармашылығына тоқталған болатын. Осы орындаушылық дәстүрді тереңдей зерттеген күйші, ғалым Уәли Бекенов болды. Оның «Күй табиғаты», «Шертпе күй шеберлері» еңбектерінде Арқа күйшілері жайында мол деректері бар. Сол сияқты С.Бегалин, Т.Әлімқұлов, С.Ләмбеков, М.Мағауин, А.Сейдімбеков, Т.Әсемқұлов тағы басқа жазушы, ғалымдар құнды еңбектер жазып, зор үлес қосты.

Тәттімбет Қазанғапұлы (1815-1860)

Тәттімбет Қазанғапұлы 1815 жылы бұрынғы Семей губерниясы Қарқаралы өңірінің Мыржық тауының етегіндегі Қызылжал қыстауында (қазіргі Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданы) дүниеге келген. Күйші-композитор, домбырашы, шертпе күй орындаушылық мектебінің негізін қалаушылардың бірі, қазақтың күй өнерінің классигі. Күйші-композитор, домбырашы, шертпе күй орындаушылық мектебінің негізін қалаушылардың бірі, қазақтың күй өнерінің классигі. Әкесінің інісі Әлі асқан күйші болмағанымен, без тенірегін назарына іліккен домбырашы болған.

Тәттімбетке домбыраны бала кезінде осы Әлі үйретеді. Тәттімбеттің күйшілік өнері жөнінде академик А. Жұбанов өзінің "Ғасырлар пернесі" еңбегінде: "Тәттімбеттің күй шығаруды кімнен бастап үлгі алғаны жайлы біздің қолымызда дерек жоқ. Халық ауызындғы аңыздарда бұл мәселелерге соқпай өте береді " дейді. Кейінгі табылған деректерге сүйсенсек Тәттімбет өзінен бұрын, Байжігіт күйшінің орыдушылық дәстүрін үлгі тұтып, оны одан әрі дамытып , биік өреге көтерген бірегей тұлға. Бұл жөнінде белгілі жазушы, тарихшы М. Мағауинның «Күй иесі Байжігіт" атты мақаласында: «Байжігіттің мол мұрасын негізінен оның ізбасар шәкірті, әрі дәулескер домбырашы, әрі арқалы күйші. Қызылмойын Қуандық дейтін адам иеленіп қалады. Халық аузында Қуандық пен Тәттімбеттің күй айтысы туралы әңгіме сақталған. Біздің назар аударарымыз Байжігіт мұрасымен Тәттімбеттің жақсы таныстығы, және Тәттімбет Байжігіт күйлерімен жай ғана таныс болмаған, оны үлгі тұтқан, одан көп үйренген сияқты» - деп айтылған. Музыкалық тұрғыдан зер салып қарайтын болсақ, Байжігіт күйлерімен Тәттімбет туындылары сарындас екендігі байқалады. Байжігіттің күй мұрасы молынан сақталған жер Шұбартау өңірі Тәттімбеттің туған ауылымен іргелес жатқандығын ескерсек, Байжігіт күйлерімен Тәттімбеттің таныс болуы заңды құбылыс.

Тәттімбет ел арасында сері атағына ие болған өнерпаз. Бұл туралы Ахмет Жұбанов өзінің «Ғасырлар пернесі» атты еңбегінде: «Тәттімбеттің жасынан «сері» атануы да, тек талантының ерте көрінуінің емес, бір жағынан әдемі киініп, атының ер-тұрманын, ноқта-жүгенін, құйысқан-өмілдірігін әшекейлетіп, күміс шаптырып, ал аттың жабуын кестелетіп, зерлетіп - осындай неше алуан сахара жағдайында «қызылды-жасылды» болып жүруі, оны әртіс етіп көрсеткен. Бірақ ол кездегі қазақ даласының сөздігінде «әртіс» деген сөздің болмағандығынан, халық «сері» деген.

"Сері" - шын мәнісінде тек әдемі киюші, ала-құла ер-тұрманды ат мінуші, тек осылар арқылы көзге түсуші емес, бір жағынан үлкен өнер иесі «адамдарға халықтың, жазба жарғысыз берген құрметті өнерге еңбегі сіңген» деген атағы да", - деп жазады.

Тәттімбет - өмір шындығын үлкен суреткерлікпен жырлаған заманының дәулескер күйшісі. Ол мұңшыл да сыршыл, лирикалық тебіреністі сазымен, күйшілік- орындаушылық өнерімен танылған өзгеше дарын иесі. Тәттімбет талай-талай додалы күй айтыстарына түсіп, қарсыласын тосылту үшін , домбырада қалыс , шалыс, теріс, қосақ бұрауларын көп қолданған. Абайдың анасы Ұлжанға апа болып келетін Малқара қыз, Шұбыртпалыдан шыққан Итаяқ, Найман ішіндегі Шашақ сияқты дәулескер домбырашылармен Тәттімбет күй айтысына түскенде домбыраны бірде башпайымен қағып, енді бірде пернелерін қиып тастап тартып өнер көрсеткені туралы қызықты деректер сақталған. Тәттімбет негізінен лирикалық композитор. Оның асқан талантының, тамаша дарынының өзіндік ерекше қырын танытатын шығармаларының бірі- «Сылқылдақ» күйі. Бұл күйді композитор өзімен өнер сайысына күй төгілген домбырашы қызға арнап тартқан .

Тәттімбет тек асқан күйші ғана емес, сонымен бірге сөзге шешен, шыншыл, әділетті жақтаған адам болған. Тәттімбет 20 жасынан бастап билікке араласқан, әлеуметтік мәселелерге сергек қараған, ел мұңын жоқтаған, би, болыс, саяси қайраткер де болған. Тарихи құжаттарға қарағанда, 25.03.1855

Россия патшасы II Александрдың таққа отыруымен байланысты болған тойға Тәттімбет өнерпаз ретінде Арқа қазақтарының өкілдерімен бірге Петербургке барады. Осы сапарында қос шекті домбырада өзінің тамылжыта тартқан күйлері арқылы Тәттімбет өнер сүйген қауымның назарын ерекше аударып, сыйлық ретінде күміс медальға ие болған.

Тәттімбет шығармашылығында үлкен орын алатын «Қосбасар» деп аталатын тармақты күйлер. Тәттімбеттің «Қосбасар» күйінің бір түрін алғаш рет нотаға түсірген белгілі этнограф, музыка зерттеушісі А. В. Затаевич. Композитор шығармаларының ең биік шыңы - «Сарыжайлау» күйі. Күйші аңсаған мұратымен көкейіндегі арманын күй сазымен ақтарады, күй арқылы адам жанымен сырласып мұңдасады. Бұл күйді Тәттімбет өмірінің соңғы жылдарында шығарған. Тәттімбет қазақтың шертпе күй өнерін жаңа белеске көтерген ірі тұлға. Дарынды композитор, асқан күйші Тәттімбет көп жасамаған. Ол 1860 жылы қырық бес жасында дүние салған. Бірақ ол өзінің қысқа өміріне қарамастан, артына өшпес мұра қалдырып кеткен өнер иесі. Ол қазақтың ұлттық өнерін профессионалдық биікке көтеріп, дәстүрлі өнердің классикалық үлгісін жасап кеткен. Шығармаларының басым бөлігін қамтитын кеңінен танымал көңіл-күй және махаббат лирикаларында ғажайып табиғат суреттері мен нәзік мұң, өмір қиыншылықтары туралы трагедиялық пайымдаулар шынайы да шымыр қатар өріліп жатады. Тәттімбет күйлерінің қай-қайсысын алсаңда өзінің қайталанбас үн-өрнегімен, өзегеше бітімімен, сырлы сазымен дараланып тұрады.

Тәттімбет әртүрлі тақырыптарды қамтитын қырықтан астам күйлер шығарған. Мысалы: лирикалық сырлы сезімге толы; «Сылқылдақ», «Көш жанаған», туған жер табиғатына арналған; «Былқылдақ», «Сары қамыс», тарихи оқиғаларға орай "Бозайғыр", «Азаматқожа», «Алшағыр», «Айдос», саяси-әлеуметтік мәселелерге байланысты; «Бес төре», «Жазғы қайғы» философиялық терең ойға құрылған; «Көкейкесті», «Саржайлау», «Қосбасар» 9 түрі, т. б. күйлер. Тәттімбет күйлері інісі Жақсымбет, өз баласы Мұсатай арқылы халыққа таралған. Тәттімбет күйлерін біздің заманымызға, музыка мәдениет ортасына алғаш жеткізуші Әбікен Хасенов. Одан кейінгі уақытта Тәттімбет күйлерін тартып, насихаттау жолында домбырашылар М. Хамзин мен У. Бекенов көп еңбек етті. Тәттімбет жөнінде академик А. Жұбанов, күйші У. Бекенов, жазушылар С. Бегалин, Т. Әлімқұлов, А. Сейдімбек, Т. Әсемқұлов, С. Ләмбеков т. б. жазып қалдырған.

Тоқа Шоңманұлы (1830-1914)

Тоқа Шоңманұлы 1830 жылы қазіргі Қарағанды облысының Жаңаарқа ауданындағы Көктал өзенінің бойында дүниеге келген. Тәттімбеттің күй

тарту мектебін даралап, оны толықтырушы. Ел аузында Сайдалы Сары Тоқа атанған. Тоқа өз төңірегіндегі ел-жұртқа қара қылды қақ жарғандай әділдігімен де, жағынып-жарамсақтануды білмейтін бір беттілігімен де танылған. Әу, бастан дәулетті, ел ішінде беделді болған. Дәулетімен қоса, ақыл-парасатымен, өнердің сан саласын құрметпен, түсіне білгендігімен де беделді, дәуірі жүрген кісі болған. Барлығына байлық қосуды мақсат етпеген, айналасына өнердің қадір-қасиетін тағылып етіп отырған. Күйші жөнінде сақталған деректеріне қарағанда Сары Тоқаның бір бет, тік мінезділігі, ешкімнің байлық-беделіне қарамай іреп айтатын уытты тілі, өз кезеңің әділетсіздігіне қарсы шығуынан өз тұсында оның дұшпандарына көбейткен сыңайлы. Белгілі жазушы, күй зерттеуші, ғалым А. Сейдімбек «Қазақтың күй өнері» атты зерттеу монографиясында осыған қатысты «Тоқаның екі жылдай жер ауып, айдауда жүріп қайтуды да өз заманының зорлық-зомбылығымен көп беттескенін көрсетеді» -дейді. (А.Сейдімбек Қазақтың күй өнері. Астана. 2002. 477 бет). Тоқа сазгер ретінде жиырмаға тарта ел ішіне кеңінен тараған мазмұны терең, сұлу сазды, ырғақты шертпе күйлер шығарған. Оның идеялық мазмұны терең, ойлы, сұлу ырғақты «Сары жайлау», «Ерен қыз», «Бел шешер», «Жалғыз ішек», «Қосбасар» (3 нұсқасы) «Боз торғай», «Теріс қақпай», «Аққу», «Сары өзен», «Боз айғыр», «Төрт толғау». («Естірту», «Арнау», «Зарлау». «Жоқтау» деген 4 бөлімінен тұрады) атты күйлер халық арасына кең тарады. Тоқа күйлерінің халық арасына таралып, сақталуына оның туысы, әрі шәкірті Ұлмағамбет домбырашының үлесі зор болған деседі. Тоқа күйлерінің қазіргі күндегі негізгі орындаушысы- Мұхаметжан Тілеуханов.

Қыздарбек Төребайұлы (1850-1922)

Арқа өңірінде қалыптасқан күйшілік мектептің дарынды өкілдерінің бірі Қыздарбек Төребайұлы 1850 жылы Қарағанды облысының Шет ауданында дүниеге келген. Ол бала жасынан домбыра тартуға құштар болады. Баласының домбыраға деген ынтасы байқаған әкесі Төребай оның өнерпаз болып қалыптасуына жол ашады. Қыздарбектің күйшілік өнердегі алғашқы ұстазы атағы атқара мәлім Итаяқ күйші болған. Қыздарбек өзінен бұрынғы және өзімен замандас күйшілердің күйлерін толық игеріп, отыздан асқанша шеберлігін шындап, өз жағынан да көптеген күйлер шығарып ел арасына танымал күйші болып қалыптасады. Қыздарбек Арқа күйлерін мейлінше көп білген. Оның орындауында жүзден астам күйлер болған. Араға аты шыққан Әбди, Сембек, Ақмолда, Мақаштар Қыздарбектің маңында жүріп, шәкірт

болған. Оның соңғы буын шәкірттері- Әбікен Хасенов, Рысқұлбек, Бегімсал, Әбдіғали, Ілияс. Тәттімбеттен жалғасқан «Қосбасарлардың» да Қыздарбек күйшіде бірнеше түрі болған. Дарынды күйшінің «Сылқым қыз», «Өткінші Қосбасар» күйлері қазір жиі орындалады. Қыздарбек күйшінің өмірі мен шығармашылығын зерттеп, қалың жұртшылыққа танытуға көп еңбек еткен жазушы Кәмел Жүнісов екендігін айта кеткен жөн.

Әбди Рысбекұлы (1868-1931)

Арқада Тәттімбет, Тоқа, т.б. күйшілердің дәстүрін жалғастырушылардың бірі Әбдидің өмірі мен күйшілік өнері жайлы дерек те өте аз. Әбди Рысбекұлы – Қарағанды облысының Шет ауданына қарасты Аюлы елді мекенінде туып өскен, дәулескер күйші – домбырашы. Ол атақты Қыздарбек күйшінің шәкірті, мейталман домбырашы Әбікен Хасеновтың ұстазы болған. Әбди әрідегі Итаяқ, Тәттімбет, Тоқа күйлерін, өз замандастарынан Қыздарбек, Ақмолда, Сембек, Мақаш, Ахметжан, Кәрібек күйлерін нақышына келтіріп тартатын шебер домбырашы болған. Әбди өз жанынан көптеген сазды күйлер шығарған. Алайда, бүгінгі күнге оның «Қосбасар», «Зар Қосбасар» атты екі-ақ күй жеткен.

Белгілі ғалым Ақселеу Сейдімбек Әбди күйші жөнінде: *«Мұның себебі, Әбди Рысбекұлы «ескілікті, социализмге жат өнерді наситтағаны үшін» деген айыппен 1931 атылады. Дәл осындай айыппен сол жылдары бірінен-бірі өткен әйгілі күйшілер Сембек пен Ахметжан да озбыр саясаттың құрбаны болған. Мұнан кейін іле-шала 1937-38 жылдардың репрессия сүргіні басталады. Әбди атылар алдында өзінің «Зар Қосбасар» күйін өкше басар інісі Әбікен Хасеновке үйретіп кетуді өтінген. Бұл күйді Әбікен Хасенов 1957 жылы өлерінен бір жыл бұрын ғана Қазақ радиосына жаздырады. Әбдидің әйгілі «Қосбасары» замана талқысынан өтіп, бүгінгі күнге осылай жеткен. (А.Сейдімбек «Қазақтың күй өнері». Астана. 2002. 790-791 бет).* Әбди атылған соң оның артында қалған жанұясы мен жақын туыстары да қуғын-сүргін көп көрген екен. Әбдидің әйгілі Әлімжан деген баласы мен Күләш есімді келіні жан сауғалап, жер ауып, өмірлерін Бішкек қаласында өткізген.

Әбікен Хасенов (1897-1958)

Әбікен Хасенов 1897 жылы Қарағанды облысы Шет ауданында дүниеге келіп, 1958 жылы Алматыда қайтыс болды. Қазақтың күйші-домбырашысы, шертпе күйдің шебері, актер, Қазақстанның еңбегі сіңген артисі(1945). Домбырашылық өнерге баулыған әкесі Хасен, немере ағасы Мақаш Садуақасұлы және Ақмолда Дүйсенұлы болды. Кейіннен ол белгілі күйші-домбырашылар Баубек пен Қыздарбектен Тәттімбеттің күйлерін үйренеді. 1934 жылдан қазіргі Қазақ академиялық драма театрында қызмет етті. Тәттімбеттің «Сарыжайлау», «Көкейкесті», «Сылқылдақ», «Бес төре», «Азамат қожа», «Секіртпе», «Алшағыр», «Қосбасар» (бірнеше түрі), т.б. күйлерін күйтабаққа түсірді. Оның орындауында ерекше нақышпен жеткен Тәттімбет күйлері қазақ музыка мәдениетіндегі баға жетпес асыл мұралар болып табылады. Әбікен Хасенов Арқа өңірінің басқа да күйші-композиторларының шығармаларын ел ішіне насихаттады. Қалың жұртшылыққа шертпе күйдің құдіретін танытып кеткен дәулескер күйші Әбікен Хасенов болатын. Оның «Қоңыр» атты туындысы шертпе күйдің биік шыңы. Әбікеннің «Қоңыр» күйінің шығу тарихына қатысты ел арасында әртүрлі деректер айтылады. Күйшінің көзін көрген, аралас-құралас болған адамдардың айтып кеткен мәліметтеріне қарағанда «Қоңыр» күйі қазақ халқына аса ауыр қырғын әкелген ашаршылық, зұлматты жылдардың қасіретін сипаттайды. 1932-1933 жылдардағы ашаршылықта Әбікеннің балашағасы аштықтан одан қала берді сүзектен тегіс қырылып қалады. Іле-шала Сталиннің асыра сілтеушілігінің алғашқы науқаны 1933-1934 жылдары болған емес-пе. Осы жылдары Әбікеннің құлағына құпия түрде біреулер елден тез кетіңіз, әйтпесе сізді де ұстағалы жатыр – деп сыбырлап үлгерген. Сонау Қарағанды облысының Шет ауданының Ақсу-Аюлы елді мекенінен Алматыға қашып келеді. Әбден арып-аршып, шаршап-шалдығып туысы Сәкеннің үйіне жетеді. Елдегі болып жатқан жаңалықтарды естіп білген Сәкен Сейфуллин: «енді бұл әңгімелерді тісіңізден шығармаңыз», - дейді. Сәкен ол кезде мемлекеттік жауапты қызметте жүрген кезі еді. Әбікенді жуындырып-шайындырып тап-таза етіп киіндіреді...

- Қазаныңа етті молырақ салып, жаса. Кешкісін үйге біраз жігіттер келеді – дейді де Сәкен қызметіне кетеді. Сәкеннің келіншегі түкте түсінбесе де, оның айтқанын орындайды.

Кешкісін жұмыстан шыққан соң, Сәкен ағаның қасында екі-үш адам ілесіп үйіне келеді.

- Мына кісі менің елден келген жақын ағам еді,- деп Әбікенді елеусіз ғана таныстырады.

Қонақтар тамақ жеп, шәй ішіп болған соң, Сәкен өзінің үйде тұрған домбырасын қолға алып, бір-екі шертеді де, домбыраны Әбікеннің қолына ұстатады

Шерлі, мұңлы Әбікен домбыраны тартты келіп, табан астына мұндай байлыққа кенелеміз деп ойламаған қонақтар аң-таң, бәрінде үн жоқ.

- Оу, жігіттер неге үндемейсіңдер? – дейді Сәкен.
- Мынадай байлықты алдымызға шашу етіп қоя салдыңыз. Мұнда әңгімеге не жорық,- дейді олар. Сәкен өз жолдастарымен ақылдаса келе Әбікенді жаңадан ұйымдастырылған драмалық театрдың жәй қатардағы артисі етіп қызметке орналастырады.
- Әзірге күй тартып көзге түспей-ақ қойыңыз. Көпшілік топырдың ішінде жүре беріңіз. Кейінірек жағдай өзгерер, сосын көре жатармыз,- дейді де қояды Сәкен.

Содан Әбікен аға сахнаға шығып күй де тартпайды, немесе қойылымдардың жауапты рольдерінде ойнамайды. Көпшілік массовканың қарасын көбейтіп жүре береді. Сталиндік асыра сілтеудің екінші науқаны 1937-1938 жылдары Сәкен, Бейімбет, Мағжан, Ілияс тағы басқалар «халық жауы» болып ұсталып кете барды.

Әбікен уәде бойынша күй тартпайды, ешқандай рольде ойнамайды. Көпшіліктің бірі болып жүре береді. Ұлы Отан соғысы аяқталып 1950-1951 жылдары ғана қолына домбыраны алып, өз өнерін көпшілікке жасқанбай көрсете бастайды.

Әбікеннің орындауындағы тоғыз күйдің нотасын алғаш рет қазақтың белгілі композиторы Латиф Хамиди жазған. Композиторға Әбікеннің өзі барып, оңаша отырып әңгімелесіп, Тәттімбеттің күйлерін орындаған.

- Осы уақытқа дейін мынадай асыл дүниелерге жасырып, қайда жүргенсің? – дейді композитор Әбікенге.
- Мен Сәкенге уәде беріп едім. Сол уәдемде тұрдым. Тәттімбеттің күйлерін бұзып орындаушылар көбейіп барады. Ендігі үндемей жүргенім болмас деп, сізге келіп отырмын ғой,- дейді Әбікен.

Латиф Хамиди қазақ радиосының қызметкерлеріне звондап хабарлайды. Ондағы жігіттер бұл істі тезінен қолға алып:

- Ол күйшіңізді ертіп қазақ радиосына келіңіз,- дейді.

Сонымен Латиф Хамиди Әбікенді жетектеп радиоға барады. Сондағы жазылған күйлердің нұсқасы қазақ радиосының «Алтын қорында» күні бүгінге дейін сақтаулы.

Аққыз Ахметова (1897-1987)

Аққыз(Мүгілсін)Ахметова қазіргі Жезқазған облысының Балқаш қаласына жақын Қоңырат өңірінің Есалы деген жерінде дүниеге келген.Аққыз әкесі 9 қыздың ішінде ерекше жақсы көріп,еркін ұстайды.Аққыз ұзатылғанға дейін ұл балаша киініп,атқа мініп көкпар тартып,сайысқа түсіп сауық-сайранға араласады.Бұл кездерде Аққыз өнерімен жұрт назарын аударып,ел ішіндегі айтулы әнші, елдегі ауыл күйшілерінің үйретуімен Тәттімбеттің "Қосбасар","Саржайлау","Сылқылдақ",Саймақтың "Сары өзен",Тоқаның "Жалғыз ішек","Белшешер" күйлерін және Арқаның тамылжыған сұлу әндерін айтуды меңгереді.Оның әу бастағы азан шақырып қойған аты Мүгілсін екен.Бетінен қақпай өсірген әкесінің ықыласына қақ төңірегі Аққыз атап кетеді.Алайда өнерді қуып,соңына түсуге Аққыздың мүмкіндігі жол бермейді.Жат елге келін болып түскен кезде "Жетім қыз" күйін шығарады.Кейінірек атақты домбырашы Әбікен Хаскеновтен Тәттімбеттің "Бес төре" күйін үйренеді.Аққыз күйшінің қолынан домбыра үйренген күйші Қазақстан Республикасының халық әртісі Мағауия Хамзин.Сондай-ақ, Әпике Әбенова,Жақсылық Омашев сияқты ел ішіндегі күйшілік дәстүрдің туын ұстап жүрген азаматтар да тікелей Аққыз күйшінің алдын көрген,тәлім алған.Аққыздың "Жетім қыз", "Қосбасар","Қайран елім" деген күйлері ел арасында танымал.

Бегімсал Орынбекұлы (1911-1985)

Бегімсал Орынбекұлы күйші-домбырашы. Қарағанды облысының Шет ауданына қарасты өңірде туып-өскен.Бегімсалдың туып өскен жерінде ертеден күйшілік өнердің ғажайып дәстүрі орныққан.Тәттімбет,Тоқа,Дайрабай сияқты дәулескер күйшілердің ұлы мұрасын жалғастырушылар Қыздарбек Төребайұлы, Әбди Рысбекұлы, Сембек Айдосұлы, Мақаш Садуақасұлы, Баубек Жарылғапұлы, Ахметжан Сармантайұлы, Әбікен Хасенұлы сияқты майталман домбырашылар да осы өңірде дүниеге келген.Осылардың қатарында Бегімсал Орынбекұлының есімі де құрметпен аталады.Арқаның күйшілік дәстүрін жеріне жеткізе игерген Бегімсалдың репертуарында жетпіске тарта күй болған.Солардың ішінде Абылай ханның,Тәттімбеттің, Тоқаның, Дайрабайдың,Қыздарбектің күйлерін

нақышына келтіре тартқан. Бегімсал Орынбекұлы дәулескер домбырашылығына қоса, өз жанынан "Бес перне", "Мырза шертпек" атты күй шығарған.

Әпике Әбенова (1915-1999)

Аққыз күйшінің ізбасар шәкірттерінің бірі әрі жиен сіңлісі Әпике Әбенова Жезқазған облысының Шет ауданына Қарабұлақ ауылында туған. Әкесі Кәріп өзі домбырашы болғандықтан оны кішкентайынан өнерге баули бастайды. Әпикенің талабына риза болған Аққыз оны өз қолына алып, домбыра үйретеді. Ол бала жасынан Тәттімбет, Тоқа, Әбди, Аққыз сияқты атақты домбырашылардың күйлерін бойына сіңіріп өседі. Әпике шертпе күйдің майталман орындаушысы әрі біздің заманымызға Дайрабайдың, Әбдидің, Аққыздың күйлерін орындап жеткізуші. Ол көп жылдар Қазақтың Жамбыл атындағы мемлекеттік филармониясында, "Қазақконцерт" бірлестігінде домбырашы болып қызмет атқарған.

Мағауия Хамзин (1927-2000)

Мағауия Хамзин - домбырашы, композитор - күйші, Қазақстанның халық артисі. 1927 жылы Жезқазған облысында туған. Алматы музыкалық училищесін бітірген. Мағауияға домбырашылық өнер үлкен атасы Әшімтайдан, өз әкесі Хамзадан мұра болып дарыған екен. Әшімтайдың "Қоңырқаз" күйін кезінде Хамза шерткен. Әкеден үйренген бұл күйді өнерлі күйші Мағауия да тартып кеткен. Баласының тума дарынының кем еместігін білген әке оны қамқорлыққа алып, сол төңіректегі Аққыз, Сатан күйшілердің ізімен өнерге баулиды. Өз бетімен ізденіп, ел ішіндегі атақты күйші Аққыз әжемізге жиі барып, болашағына бағыт-бағдар, тәлім-тәрбие алады. Хамзин репертуарында Тәттімбеттің "Саржайлау" күйі, Тоқаның, Дайрабайдың, Аққызбен Қазақстанның басқа халық композиторлардың күйлері бар. Шертпе күйдің ғажайып үлгілерін, сондай-ақ батыстың классикалық музыкасымен халықтық өнерді ерекше байланыстырған виртуоз домбырашы. Моцарттың, Брамстың, Рахманиновтың классикалық шығармаларын тұңғыш рет домбырада орындаушы. Сонымен қатар М.Хамзин өз жанынан "Белгісіз солдат", "Қосбасар 1-2 түрі", "Космонавт", "Жайлау", "Жарыс", "Жас қазақ" тағы басқа көптеген күйлер шығарды. Мағауияның бүгінгі күнгі тақырыптарды арқау еткен, мазмұнды күйлері шертпе күйдің үздік үлгілері қатарында тұрады. Мағауия Хамзин өзінің көпқырлы сан-салалы күйшілік таланты арқылы отандық музыкалық мәдениетіміздің тарихына өлшеусіз үлес қосты. Ол халқымыздың күй өнерінің сөнбейтін жарық жұлдызына айналып, оның атақ-даңқын биікке көтерген өнер тарланы.